

Risteyksessä

Antti Puupponen^a

Paikallisia ruokajärjestelmiä kehitetään nyt vahvemman talouden ja turvallisuuden toivossa

Paikallinen kehittäminen: uusia ja vanhoja kysymyksiä

Paikallisen toiminnan merkitystä on perusteltu vuosien saatossa monin eri tavoin. Tunnetulla sanonnalla ”*Think global, act local*” on pitkät juuret paitsi ympäristöajattelussa niin myös liiketaloudessa ja yritysviestinnässä. Sanonta liittyy myös ruokaan. Sillä on voitu perustella esimerkiksi reilun kaupan tuotteiden ostamista. Toisaalta paikallisen toiminnan korostaminen sopii myös lähiruokaan.

Kirjoitin Alue ja Ympäristö -lehteen vuonna 2008 artikkelin Elintarviketuotannon paikallinen kehittäminen Keski-Suomessa. Artikkelissa tarkastelin juuri ruoan paikallisuutta, lähiruokaa ja sitä, minkälaista kehittämistyötä suomalaisilla maataloilla tehdään erilaisten projektien kautta lähiruoan edistämiseksi. Artikkelini perustui 15 keskisuomalaisen maaseudun kehittäjän teemahaastatteluihin. Maataloilla näytti olevan kehitystarvetta juuri pieninä paikallisina toimijoina, sillä ruokajärjestelmää tuntuivat hallitsevan suuret kauppa-ketjut ja globaalin talouden toimintalogiikka. Artikkelissa päädyin kahteen keskeiseen johtopäätökseen siitä, mitä tiloilla tulisi tehdä, jotta paikallinen tuotanto voisi vallinneessa tilanteessa kehittyä. Nämä olivat verkostojen rakentaminen ja tuotannossa erikoistuminen (Puupponen 2008).

Nyt – 15 vuotta myöhemmin – voi huomata, että lähiruoan ympärillä on tapahtunut paljon, mutta toisaalta samat kysymykset ovat edelleen osin esillä. Paikallisen ja globaalin toiminnan jännite on säilynyt. Yhteiskunnallinen ilmapiiri, jossa paikallista toimintaa nyt kehitetään, on kuitenkin toisenlainen. Paikallisuus on saanut uudenlaisia painotuksia, ja samalla myös kehittämistyön tarve sekä päämäärät muotoutuvat nyt ehkä erilaisiksi.

Paikallisuus, talous ja yrittäjyyden aktivoiminen

Vuoden 2008 artikkelissani viitekehyksenä näyttäytyivät paikallisuuden määritelmät 2000-luvun alun tutkimuskirjallisuudessa sekä lähiruoan sisällölle luotu eräänlainen kotimainen painotus. Lähiruoka näyttäytyi tuolloin ennen kaikkea oman alueensa raaka-aineita hyödyntävänä tuotantona ja kulutuksena. Tätä se on lähtökohdiltaan tietysti myös edelleen. Lisäksi vahvoina tavoitteina nähtiin aluetalouden, työllisyyden ja

^a Social Sciences, LUT School of Engineering Sciences, antti.puupponen@lut.fi

pienyritystoiminnan kehittäminen. Näinpä oli luontevaa, että nämä tavoitteet näkyivät myös maaseudun ja paikallisen ruoan kehittämistyössä.

Maatilan toiminnan tasolla liiketaloudellinen kannattavuus on tietysti elinehto, ja siihen kehittämistyötä tarvitaan edelleen, samaan tapaan kuin 15 vuotta sitten. Alueelliset yrittäjyys- ja työllisyysvaikutukset ovat myös tavoiteltavia. Varsinkin monelle pienelle maaseutukunnalle maatalous- ja elintarviketoimialoilla on edelleen iso merkitys paikallisen elinkeinorakenteen kannalta (ks. Kurvinen ym. 2022, 32–33).

Toimintaympäristön muutos ja entistä moninaisemmat yhteiskunnalliset tavoitteet virittävät kehittämistyön kuitenkin uudella tavalla myös talouden ja työllisyyden osalta. Esimerkiksi vuonna 2021 päivitetty maa- ja metsätalousministeriön lähiruokaohjelma näkee lähiruoassa entistä laajempia mahdollisuuksia juuri tästä näkökulmasta (Maa- ja metsätalousministeriö 2021). Raportin mukaan lähiruoka voi kehittyä eri toimialoja yhdistäväksi tekijäksi hakien yhteyksiä esimerkiksi elämysteollisuuteen ja hyvinvointiyrittäjyyteen. Lisäksi alalla on työtehtäviä, joihin voi työllistyä melko matalalla kynnyksellä. Näinpä raportin mukaan lähiruoka voisi auttaa myös syrjäytymisen torjumisessa tai edistää sosiaalisen ja yhteiskunnallisen yrittäjyyden kehittymistä. Tähän voisi varmastikin liittää vielä yleisen nuorten työelämävalmiuksien edistämisen ja yrittäjyyskasvatuksen.

Miten paikallisuus näkyy ympäristö- ja ilmastotavoitteissa?

Lähiruoan ja paikallisen kehittämistyön taustalla oli vuonna 2008 myös ympäristö- ja ilmastotavoitteita. Ne ovat itse asiassa kulkeneet lähiruoan perusteluissa aina, joskin niitä on samalla myös kyseenalaistettu (esim. Kortetmäki 2018, 9). Lähtökohtaisesti lähiruoassa on pyrkimyksenä lyhentää kuljetusmatkoja ja saada sitä kautta myös ympäristöhyötyjä. Paikallisuuden, pienimuotoisuuden ja lähiruoan ympäristöhyötyjä joudutaan arvioimaan kuitenkin aina tapauskohtaisesti, sillä kokonaisuuden kannalta tuotantotavalla ja -menetelmillä on myös merkitystä (Ihanainen 2020, 89).

Koko yhteiskunnallisen ruokakeskustelun – ja samalla ruoan paikallisuuden – painopiste on muuttunut nyt siten, että ilmastotavoitteet ovat tulleet yhä vahvemmin esille. Esimerkiksi viime aikoina julkisessa keskustelussa on saanut näkyvyyttä poliittinen kiistely ilmasto-ruokaohjelman valmistumisesta (Reunanen 2023). Samantapaiset jännitteet eivät kuitenkaan olleet pinnalla vielä 15 vuotta sitten.

Vuonna 2008 kehittämistyön taustalla näyttäytyivät niin sanotut maatalouden monivai- kutteiset tavoitteet (Järvelä ym. 2009; Kuhmonen ym. 2015, 14). Niiden mukaan maatalous huolehtii ruoantuotannon ohella myös muista hyödykkeistä, kuten maaseutumaisemasta ja luonnon monimuotoisuudesta. Kehittämistyössä lähiruoan ja paikallisen toimintavan ajateltiin luontevasti tukevan myös näitä tavoitteita.

Ympäristön ja ilmaston kannalta uudempi tutkimustieto sekä yleinen tietoisuus ruoan- tuotannon vaikutuksista ovat nyt kenties auttaneet kohdistamaan katsetta paremmin niihin asioihin, joihin ruoan tarjontaketjussa voidaan lopulta vaikuttaa. Paikallisuudella voi nähdä edelleen olevan merkitystä, sillä tuotannon ympäristövaikutukset tulevat lähiruoan myötä kuluttajan kannalta lähemmäksi ja paremmin arvioitavaksi. Näin omia kulutusvalintojakin pystytään miettimään ehkä konkreettisemmin.

Miten paikallisuus liitetään ruoantuotannon turvallisuuteen ja kriisinkestävyyteen?

Suomalaista ruokakeskustelua, kuten mitä tahansa yhteiskunnallista keskustelua, ovat viime vuosina värittäneet erilaiset kriisit. Koronapandemia nosti omalla tavallaan esiin paikalli- suuden merkitystä. Samoin Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan. Molemmat herättivät huolta myös ruokaturvasta, eli yhteiskunnan mahdollisuudesta turvata kansalaisille riittävä ja ravitseva ruoka kaikkina aikoina.

Turvallisuuskysymykset olivat lähiruokakeskustelun taustalla jo 15 vuotta sitten, mutta hieman eri painotuksella. Kyse oli monesti ruoan laadullisesta turvallisuudesta ja huolta herättäneistä ruokaskandaaleista. Näistä näkyvimmin esillä oli 1990-luvulla Iso-Britanniassa esiintynyt BSE, joka tunnetaan myös hullun lehmän taudin nimellä. Skandaalien juurisyyt nähtiin tuolloin monimutkaisessa globaalissa ruokajärjestelmässä, ja tällöin paikallisuus näyttäytyi vaihtoehtoisena, turvallisena ja hallittavana toimintatapana. Koronapandemian alkuperän arvioitu paikantuminen Kiinaan, Wuhanin kaupungissa sijaitsevalle ruokatorille, on tietysti herättänyt samantapaisia huolenaiheita nyt uudelleen. Globaali ruokajärjestelmä näyttäytyykin edelleen monin tavoin ongelmallisena ja hallitsemattomana.

Paikallisuutta perustellaan nyt entistä enemmän ruokajärjestelmän toimintakyvyn turvaamisen ja joustavuuden, eli resilienssin vahvistamisen näkökulmista (esim. Puupponen ym. 2017; McDaniel ym. 2021). Tähän liittyen on ilmestynyt uudempaa mielenkiintoista tutkimusta esimerkiksi regeneratiivisesta maataloudesta ja agroekologisista symbiooseista (Helenius ym. 2017). Niiden pyrkimyksenä on energian ja ravinteiden paikallinen ja luonnonmukainen kierto. Näin ruoan paikallisuutta voidaan kytkeä myös kiertotalouteen sekä energiaomavaraisuuden tavoitteluun. Tällaiset ratkaisut edistävät samalla koko yhteiskunnan parempaa huoltovarmuutta ja kriisinkestävyyttä.

Miten eteenpäin?

Lähiruoka ja kasvava kiinnostus paikallisuuteen herättivät 15 vuotta sitten toiveikkuutta ja odotuksia paremmasta kannattavuudesta maataloille. Kehittämissyö näyttäytyi tällöin resurssina, joka voi opastaa maatiloja kohti näiden odotusten saavuttamista. Osalle suomalaisista tiloista toiminta onkin osoittautunut onnistuneeksi ratkaisuksi, mutta monen kohdalla odotukset ovat edelleen lunastamatta. Joillakin ne jäivät lunastamatta kokonaan, sillä tilojen lopettamisluku on pysynyt korkealla. Samoin elintarvikekaupan keskittymiskehitys on edelleen jatkunut, ja pienten toimijoiden on yhä vaikea haastaa sitä. Toisaalta kauppojen ja lähiruokayrittäjien yhteistyössä on omat haasteensa (Lento 2022). Erikoistumisesta ja paikallisuutta arvostavien kuluttajien löytämisestä puhutaankin yhä edelleen samaan tapaan kuin 15 vuotta sitten.

Nykyinen yhteiskunnallinen tilanne antaa kuitenkin uudenlaista merkitystä lähiruualle ja paikalliselle toimintatavalle. Voisikin ajatella, että paikallisessa kehittämissyössä yhä useammat toimijat voivat ottaa nyt enemmän aktiivista roolia. Tätä haastattelemani maaseudun kehittäjät toivoivat jo 15 vuotta sitten: yritystoiminnan ja yhteisön kehittämisen tuli heidän mielestään kulkea rinnakkain. Myös agroekologiseen symbioosiin sisältyy ajatus tuotannon kiinteästä yhteydestä paikalliseen yhteisöön, mikä voi parhaimmillaan ruokkia kaikkea muutakin yhteisöllistä toimintaa. Energiaomavaraisuuden tavoittelu mahdollistaa aidomman paikallisuuden toteutumisen koko ketjun osalta, tuotantopanoksista lähtien. Lisäksi yhteisöllisyyteen liittyen myös kumppanuusmaatalous on herättänyt entistä enemmän kiinnostusta. Yhteisöllisyyden kautta paikallisuuden arvo pystytään myös tavoittamaan syvemmin ja monitahoisemmin (Kallio 2020).

Kauppa, teollisuus ja julkinen ohjaus tulevaisuudessa

Kauppaketjuilla on ruoan kulutuksen kannalta kuitenkin edelleen iso merkitys. Aktiivisempi rooli niiden, ja myös suurten teollisuusyritysten, osalta tarkoittaa kokonaisvaltaisempaa vastuun ottamista koko ketjusta. Vastuullisuus on pohjimmiltaan siis sitä, että kaikki ketjun toimijat pystyvät olemaan siinä mukana kannattavasti. Tästäkin on olemassa viitteitä esimerkiksi yritysten pyrkiessä ilmastoneutraaliuteen ja entistä laajempiin kestävyys-tavoitteisiin. Sosiaalisen vastuun näkökulmasta se tarkoittaa myös työntekijöiden oloista huolehtimista, mukaan lukien ulkomaiset kausityöntekijät, joita erityisesti ruokasektorilla työskentelee (Puupponen ym. 2023).

Julkisten toimien ja julkisten hankintojen on odotettu lisäävän lähiruoan kysyntää koko 15 vuoden ajan. Näin on myös tapahtunut, vaikka työsarkaa varmasti vielä riittää. Julkista ohjausta tarvitaan nyt ennen kaikkea koordinoimaan toimintaa ja näyttämään suuntaa. Suomalaisen yhteiskunnan kannalta esimerkiksi juuri aloittaneet hyvinvointialueet tekevät myös merkittäviä ruokahankintoja.

Laajemmassa kuvassa on lopulta kyse siitä, että kestävästi toimivat ja omaan luontaiseen ympäristöön sopivat paikalliset ruokajärjestelmät luovat kokonaisuutena pohjaa ruokaturvalle paitsi paikallisesti niin myös globaalisti. Kehittämistyötä erityisesti tämän eteen kannattaa jatkaa. Järjestelmät eivät ole kriiseiltä milloinkaan täysin suojassa, mutta entistä laajemmalla rintamalla tehtävät samansuuntaiset valinnat tekevät vanhan sanonnan paikallisen toiminnan ja globaalin ajattelun suhteesta edelleen ajankohtaiseksi. Ehkä se saa samalla myös uutta sisältöä.

Lähteet

- Helenius, J., Koppelmäki, K. & Virkkunen, E. (toim.) (2017) Agroekologinen symbioosi ravinne- ja energiaomavaraisessa ruoantuotannossa. Ympäristöministeriön raportteja 18/2017. Ympäristöministeriö, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4716-6>>.
- Ihanainen, L. (2020) *Sanoista tekoihin – Kestävyysden toteuttaminen ruokaketjussa yritysvastuutekojen ja kulutusvalintojen kautta*. Dissertationes Scholae Doctoralis Scientiae Circumietalis, Alimentariae, Biologicae 19/2020. Maatalousmetsätieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6189-5>>.
- Järvelä, M., Jokinen, P., Huttunen, S. & Puupponen, A. (2009) Local food and renewable energy as emerging new alternatives of rural sustainability in Finland. *European Countryside* 1 113–124. <https://doi.org/10.2478/v10091-009-0010-8>
- Kallio, G. (2020) A carrot isn't a carrot: tracing value in alternative practices of food exchange. *Agriculture and Human Values* 37(4) 1095–1109. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10113-w>
- Kortetmäki, T. (2018) Ruoka- ja ympäristökysymys. *Alue ja Ympäristö* 47(2) 3–16. <https://doi.org/10.30663/ay.71149>
- Kuhmonen, T., Hyvönen, K., Ahokas, I., Kaskinen, J. & Saarimaa, R. (2015) Paikallinen ruoka ja kestävä kehitys: Kirjallisuuskatsaus. Tutu e-julkaisu 7/2015. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/147477/eTutu_7-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Kurvinen, A., Jolkkonen, A., Lemponen, V. & Kahila, P. (2022) Pienten kuntien strategiat ja luovat ratkaisut. KAKS, Kunnallissalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 114. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu. <https://kaks.fi/wp-content/uploads/2022/09/tutkimusjulkaisu_114_pienten_kuntien_strategiat_ja_luovat_ratkaisut.pdf>.
- Lento, S. (2022). Lähiruokadialogilla päivittäistavarakaupan prosesseihin. Aitoja makuja -verkkolehti, 23.11.2022. <<https://aitojamakujalehti.fi/lahiruokadialogilla-paivittaistavarakaupan-prosesseihin>>. 31.3.2023.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2021) Lähiruokaa – totta kai! Lähiruokaohjelma ja lähiruokasektorin kehittämisen tavoitteet vuoteen 2025. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 2021:8. Maa- ja metsätalousministeriö, Helsinki <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-195-0>>.
- McDaniel, T., Soto Mas, F. & Sussman, A.L. (2021) Growing Connections: Local Food Systems and Community Resilience. *Society & Natural Resources* 34(10) 1375–1393. <https://doi.org/10.1080/08941920.2021.1958965>
- Puupponen, A. (2008) Elintarviketuotannon paikallinen kehittäminen Keski-Suomessa. *Alue ja Ympäristö* 37(1) 15–28. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64338>>.
- Puupponen, A., Huttunen, S., Kortetmäki, T., Lähteenmäki-Uutela, A., & Kaljonen, M. (2023). Justice in Finnish Food Policies. *Food Ethics* 8, 6. <https://doi.org/10.1007/s41055-022-00117-z>
- Puupponen, A., Paloviita, A., Kortetmäki, T., & Silvasti, T. (2017) Suomalaisten maatilojen resilienssi osana tulevaisuuden ruokaturvaa. *Maaseudun uusi aika* 25(2) 23–37. <http://www.mua-lehti.fi/arkisto/2-17/puupponen_paloviita_kortetmaki_silvasti.pdf>.
- Reunanen, J. (2023) Suomalaisten lihasynönnin vähentäminen hiertää hallitusta. Yle Uutiset 4.2.2023. <<https://yle.fi/a/74-20016129>>. 31.3.2023.